

Виолета Стојменовић
Народна библиотека Бор
sloterdajk@gmail.com

УДК 02:005.745(497.11)"2021"(049.32)

Драгана Милуновић
Народна библиотека Србије, Београд
dragana.milunovic@nb.rs

БИБЛИОТЕКА ОД КУЋЕ: ИЗАЗОВИ И МОГУЋНОСТИ ОРГАНИЗАЦИЈЕ БИБЛИОТЕЧКИХ УСЛУГА ТОКОМ ПАНДЕМИЈЕ

*15-годишњи стручно-научни скуп Заједнице матичних библиотека
Србије, Народна библиотека „Радоје Домановић”, Лесковац,
9–11. септембра 2021.*

Заједница матичних библиотека Србије, основана ради развијања библиотечко-информационе делатности у библиотекарству у Републици Србији, и у 2021. години организовала је редовни годишњи стручно-научни скуп Библионет, чија је мисија промоција делатности матичних и других библиотека Србије, као и афирмација научноистраживачког и стручног рада у библиотечко-информационој делатности.

Захваљујући заједничкој иницијативи Заједнице матичних библиотека Србије и Народне библиотеке „Радоје Домановић” у Лесковцу, Град Лесковац је 2021. године указао гостопримство библиотекарима из читаве Србије и преузео организацију овог традиционалног догађаја. Организатор скупа, уз Заједницу матичних библиотека Србије и Народну библиотеку „Радоје Домановић” је и Министарство културе и информисања Републике Србије које традиционално суфинансира скуп од 2007. године.

Тема скупа, који се у 2021. години одржава по петнаести пут, односила се на рад библиотека током пандемије заразне болести ковид-19, која је на глобалном нивоу обележила 2020. годину и коренито променила начин живљења, као и психолошко поимање нормалности. Владе широм света прогласиле су ванредна стања и наредиле тзв. „закључавање” у циљу из-

бегавања дељења заједничког простора и блиских контаката који погодују ширењу вируса SARS-COV-2 у популацији. Институције су биле приморане да у кратком року у потпуности промене услове рада и прилагоде их начину функционисања на даљину, што је многим представљало својеврстан изазов. Циљ овогодишњег Библионета био је да се на једном месту прикупе библиотечка искуства из Србије која се односе на примере добре праксе, успешне приче и реализоване могућности током пандемије чиме би се, као и до сада, утицало на проток идеја међу домаћим библиотекама и буђење енергије за нове пројекте. У том смислу, тежећи да одржи корак са актуелношћу дешавања у струци, скуп је посвећен представљању и анализи рада библиотека током пандемије, како у Србији, тако и у региону и свету, ради остваривања увида у постигнуте резултате и позиционирања у даљем планирању рада у тзв. новој реалности. Скуп је одржан у виду хибридне конференције, чији је централни део одржан у физичком простору, уз строго поштовање свих епидемиолошких мера заштите и праћење актуелних препорука, док су истовремено сви заинтересовани слушаоци могли да прате видео-емитовање. Број учесника у физичком простору био је ограничен и контролисан. Гостујући предавачи из света обратили су се путем видео-укључења.

Традиционално, на скупу је додељена Награда „Ђура Даничић” за допринос развоју библиотекарства и културе у целини. Добитници за 2020. годину су Селимир Радуловић, управник Библиотеке Матице српске у Новом Саду, и Соња Шуковић, директорка Народне библиотеке „Стеван Сремац” из Ниша. О награди је одлучивао стручни жири у саставу: Снежана Ненезић, председница и добитница награде за 2019. и директорка Народне библиотеке Крушевац, Јасмина Нинков, директорка Библиотеке града Београда, и Мирко Демић, директор Народне библиотеке „Вук Караџић” у Крагујевцу, чланови. Награда се састоји од плакете и новчаног износа.

У склопу пратећих програма, организован је обилазак Хидроелектране Вучје, а трећег дана скупа, који је традиционално резервисан за излет, организована је посета археолошком локалитету од изузетног значаја Јустинијана Прима – Царичин град.

За учешће на скупу пријављено је 29 радова, а изабрани су следећи:

1. „Школске библиотеке у време пандемије: изазови и могућности организације библиотечких услуга у школама које образују ученике са инвалидитетом на територији Београда”, Марина С. Неђић, Библиотека града Београда.

2. „Ваша кућна библиотека”, Олга Јечменица, Библиотека „Милутин Бојић”, Београд.

3. „Лесковачка Библиотека у време пандемије #COVID-19: кругови мрежа дигиталне солидарности”, Весна Илић, Ана Цветановић, Народна библиотека „Радоје Домановић”, Лесковац.

4. „Виртуелни културни програми Библиотеке града Београда”, Исидора Ињац, Владислава Ивковић Марковић, Библиотека града Београда.

5. „Смедеревска библиотека за децу и тинејџере у време пандемије”, Софија Н. Грба, Милица Д. Марковић, Вишња Љ. Рајковић Мрдаковић, Народна библиотека Смедерево.

6. „Рад са корисницима током пандемије Ковида-19 – искуство Народне библиотеке Србије”, Ана Николић, Тијана Ловре, Народна библиотека Србије.

7. „Рад Градске библиотеке у Новом Саду током пандемије ковида-19“, Весна Р. Живковић, Градска библиотека у Новом Саду.

8. „Народна библиотека 'Стеван Сремац' Ниш у време пандемије”, Марија Чупић, Сузана Станковић, Народна библиотека „Стеван Сремац” у Нишу.

9. „Школски библиотекари на 'раду од куће’”, Ружица Дамњановић, Матична библиотека „Љубомир Ненадовић” Ваљево.

10. „Дигиталне платформе – виртуелни простор културних програма у Народној библиотеци 'Вук Караџић' током пандемије”, Сања Д. Живковић, Анђела З. Огњановић, Народна библиотека „Вук Караџић”, Крагујевац.

11. „КоБСОН у доба короне”, Катарина Перић, Татјана Тимотијевић, Борис Ђенадић, Народна библиотека Србије.

12. „Архивирање веба у доба короне”, Јасмина И. Томашевић, Народна библиотека Србије.

13. „Креативност као лек: програми културе у доба короне”, Виолета Ђорђевић, Библиотека града Београда.

14. „Изазови пред конзерваторима у време пандемије изазване вирусом SARS-CoV-2”, Славица Јанаћковић, Жељко Младићевић, Народна библиотека Србије.

15. „Рад врањске библиотеке током пандемије ковид-19”, Јасмина Кнежевић, Небојша Антић, Јавна библиотека „Бора Станковић”, Врање.

16. „Опстанак: рад од куће у библиотеци 'Димитрије Туцовић' у Лазаревцу”, Милица Матијевић, Библиотека „Димитрије Туцовић”, Лазаревац.

17. „Мале библиотеке пред великим изазовом”, Драгана Петрић, Душанка Папић, Народна библиотека „Вељко Петровић”, Бачка Паланка.

18. „Рад Народне библиотеке Крушевац током пандемије COVID-19”, Снежана Б. Ненезић, Народна библиотека Крушевац.

Од регионалних гостију обратили су се Нико Цвјетковић, директор Градске књижнице Ријека, Миро Пушник, директор Техничке књижнице Љубљана, и Драгица Крстић, конзерватор из Националне и свеучилишне књижнице Загреб. Колеге из суседних земаља поделиле су искуства у раду током пандемије, нарочито у периоду закључавања. Њихова излагања обухватила су различите аспекте библиотечког пословања, од организације рада једне развијене јавне библиотеке (Ријека), преко значаја развијености технике и технологије у пружању услуга корисницима на даљину (Љубљана), до учешћа служби за конзервацију у процесима заштите фонда током трајања пандемије заразне болести ковид-19 (Загреб).

Изабрани радови углавном представљају осврт на рад једне библиотеке или једног одељења библиотеке током ванредног стања и након њега, тј. у периоду када су библиотеке биле сасвим затворене или су на снази била разна ограничења везана за број посетилаца, коришћење простора и руковање физичком грађом. Изузетак су радови Марине Неђић (Библиотека града Београда) и Ружице Дамњановић (Матична библиотека „Љубомир Ненадовић” Ваљево), у којима су приказани модели онлајн програма и резултати ванредног рада већег броја школских библиотека, у првом случају оних које функционишу при београдским школама за ученике са инвалидитетом, које су, као и популација зарад које такве библиотеке постоје, најчешће сасвим на периферији, ако не и ван видокруга стручне јавности. У другом случају реч је о раду на даљину / од куће школских библиотекара на подручју Колубарског округа, чије су онлајн активности систематизоване у четири групе, у зависности од тога да ли су претежно информативног, наставног, едукативно-забавног или библиотерапијског карактера.

Различити сегменти рада Народне библиотеке Србије у ванредним околностима представљени су у четири излагања. О захтевима и питањима која је у новонасталој ситуацији стручна јавност наметала конзерваторима, као најкомпетентнијим за праћење истраживања и података о времену преживљавања вируса на различитим површинама и за доношење мера за заштиту физичке грађе, самим тим и оних који њоме рукују или је користе, говорили су Славица Јанаћковић и Жељко Младићевић. О начину организације послова и критеријумима процене хитности корисничких захтева за грађом или местом у читаоници, који су Одељењу за пружање информационих услуга корисницима НБС Србије омогућили да поштујући противепидемијске мере ипак задовољи потребе значајног броја корисника, говориле су Ана Николић и Тијана Ловре, анализирајући и ефекте другачијег начина рада са корисницима кроз преглед статистичких података о члановима и издатим информацијама. Иако је Одељење за

научне информације већ годинама везано за интернет и онлајн окружења, што олакшава рад на даљину / од куће, макар технички, из реферата Катарине Перић, Татјане Тимотијевић и Бориса Ђенадића сазнајемо да је и тамо дошло до измена у раду, пре свега на нивоу међународних скупова и састанака релевантних међународних тела и едукације корисника, као и до значајног пораста на нивоу коришћења расположивих сервиса и база, јер је пандемија, разумљиво, условила веће и чешће потраживање и претраживање онлајн извора, док су се поједини издавачи одлучили да макар део својих база, најчешће онај везан за медицинска и сродна истраживања, привремено „отворе”. Пандемија је условила и тематски оквир веб-архиве у чијем је стварању, на иницијативу Међународног конзорцијума за чување интернета, Народна библиотека Србије учествовала заједно са још 33 установе чланице овог конзорцијума. О критеријумима претраге и селекције, као и о начину стручне обраде изабраних веб-садржаја, тј. страница новинских портала, владиних и других релевантних усанова, те о архиви као целини и извору на основу којег ће бити могуће да се сагледају општедруштвени, медијски, политички, економски, јавноздравствени и други аспекти глобалне кризе изазване пандемијом ковида-19, уопште и у појединим земљама, говорила је Јасмина Томашевић. Истакавши разноврсност трајно архивираних садржаја и најречитије примере, указала је и на хумористичку перспективу и комичну страну дешавања и одлука условљених пандемијом, које приликом архивирања нису пропуштене.

Међу јавним библиотекама, као и обично, по броју излагања на Библионету предњачи Библиотека града Београда. Виолета Ђорђевић показала је како се Дечје одељење ове библиотеке снашло и своје устаљене активности, као што су радионице приповедања помоћу разноврсних реквизита, прилагодило виртуелним местима дешавања, не пропутивши да деци пружи више различитих могућности за учествовање у програмима, такмичење у цртању, писању и другим креативним и забавним активностима, као и у онлајн разговорима о књигама са вршњацима из допунских српских школа у више европских земаља. Једнако богат и разноврстан програм БГБ је понудила и одраслим корисницима, ангажујући за то, као и раније, не само библиотечке раднике већ и низ познатих јавних личности, што су на Библионету приказале Исидора Ињац и Владислава Ивковић Марковић. Неки од тих програма били су конкурсног типа, у којима корисници, односно пратиоци налога библиотеке на друштвеним мрежама могу и сами да учествују, рецимо „Прочитај ми своју жељу”, акција која је корисницима омогућила да виде и чују како њихову омиљену песму изводи професионални глумац/глумица (читање поезије својим пратио-

цима приредила је и Градска библиотека у Новом Саду) или „Читам, не скитам, с књигом се сликам” – с обзиром на распрострањеност селфија са књигама и портрета књига у различитим амбијентима међу читалачком популацијом, којој је свакако допринела експанзија Инстаграма, тачније тзв. букстаграма, конкурси за „читалачке” и „књигољубиве” фотографије привлаче задовољавајућу пажњу, тако да су заступљени међу активностима више библиотека. Тако је, на пример, и крагујевачка библиотека реализовала конкурс за фотографско-текстуалне препоруке књига за читање. Са друге стране, Библиотека града Београда је својим пратиоцима понудила више различитих садржаја који приказују и промовишу домаћу и страну књижевност, различиту библиотечку грађу, културно наслеђе не само Београда и Србије већ и других земаља чије су амбасаде учествовале у прављењу емисије о библиотекама страних амбасада у Београду, укључујући и оне нама врло егзотичне и готово непознате као што је Малезија. У сваком случају, реч је о промишљеним и медијски, односно маркетиншки, јако добро пропраћеним акцијама усмереним ка анимирању пратилаца различитих интересовања и медијских преференција, које показују да је многе традиционалне форме представљања библиотечких ресурса у физичком простору могуће „превести” на дигиталне. Са друге стране, представљени програми могли би се и подробније анализирати.

Очекивано, већини библиотекара и библиотекарки, Фејсбук, Јутјуб, ређе Инстаграм и друге друштвене мреже, Зум, Скајп и друге платформе или апликације за видео-позиве и онлајн окупљања, постали су, уз дигиталне репозиторијуме и библиографско-каталожке базе података, главни простори и средства за рад за време ванредног стања и након њега: неки су раније развијене програме и манифестације прилагођавали виртуелним окружењима и настављали да их реализују, уз виртуелно или посредно, односно накнадно учешће публике (путем реакција и коментара) или без публике, док су други осмишљавали нове врсте садржаја, нове базе препорука књига за читање (крушевачка библиотека) и покретали нове онлајн програме, па чак и читаве серијале (лазаревачка и крагујевачка библиотека). У неким библиотекама су пак интензивирали активности везане за дигитализацију изабране књижне и некњижне грађе и развој својих дигиталних колекција, укључујући и рад на онлајн промоцији тих колекција. Притом су у фокусу већине јавних библиотеке биле завичајне збирке и сопствена издања, што су истакле представнице крагујевачке, нишке, бачкопаланачке и крушевачке библиотеке. У овој последњој интензивиран је и библиографски рад, као посао који захтева доста времена, али га је зато могуће обављати и од куће, па су библиографски обрађени завичајни

аутори, издања библиотеке и, што је за стручну јавност најинтересантније, часопис *Савремена библиотека*. Речју, пандемија је библиотекарке приморала да неке уобичајене активности реализују на сасвим другачије начине, за које су често потребне и неке другачије вештине, као што су оне везане за фотографисање, снимање, монтажу слике и звука, коришћење разноврсних програма и апликација за креирање и обраду визуелних и аудио-визуелних садржаја различитог типа, или да смишљају нове врсте садржаја као што су емисије о писцима и делима, уместо уобичајених промоција и представљања књижевних дела у простору библиотеке, или читање / приповедање / драматизација прича за децу у виду видео-записа или виртуелног састанка са слушаоцима и гледаоцима.

Притом, неке библиотеке поседују квалитетнију технику за снимање и директан пренос садржаја, у другима су се, очито, довијали, радећи и од куће, неретко користећи и сопствене мобилне телефоне. Иако све библиотеке које су се представиле на овогодишњем Библионету, као и већина библиотека у Србији, друштвене мреже, Фејсбук пре свега, користе већ годинама и мада су се и пре пандемије на њиховим страницама објављивали и делили различити садржаји, друштвене мреже су се углавном третирали и користиле као маркетиншко и средство информисања корисника / пратилаца о новитетима, дешавањима и програмима у библиотеци или у вези са библиотеком, евентуално за дељење занимљивости о књигама, ауторима, читању, библиотекама. За време ванредног стања и након њега, услед свих физичких ограничења, неки библиотекарски су се подухватили да за друштвене мреже и своје веб-сајтове креирају сложеније садржаје односно програма за чију је припрему и изведбу у онлајн окружењу потребно и више, у случају видео-емисија и много више времена, знања и вештина које за извођење таквих програма у физичком окружењу нису потребне. Последишно, и начин праћења и критеријуми процене рецепције и реакција већим делом невидљиве и нечујне публике, чији се обим и структура мењају са преласком у виртуелно окружење, али и са променом веб-места на којем се садржај појављује, такође су драстично различити. У неким излагањима, аутори и ауторке су се осврнули и на податке о рецепцији садржаја које дају саме друштвене мреже на којима су те садржаје објављивали. Најимпресивнији су онлајн домети смедеревске библиотеке, тачније њихових видео-радионица за најмлађе и њихове родитеље на основу педагошких, логопедских и других приручника за рад са децом и успешно модификована онлајн верзија њихове традиционалне Стиховизије за тинејџере, о чему су говориле Софија Грба, Милица Марковић и Вишња Рајковић Мрдаковић. Углавном млађи родитељи деце предшколског узраста, одавно срођени са

новим технологијама, као и тинејџери, који и иначе велики део дана проводе уз разноразне подкасте, веб-серије и друге онлајн аудио-визуелне садржаје, свакако су права публика оваквих програма, који су притом одлично средство привлачења нових пратилаца, односно корисника дигиталних библиотечких ресурса. Иако је, такође, све очитије да су скоро потпуна изолација и представљање младих као здравствене, па и фаталне претње за старије људе, довели до тога да је и међу старијима све чешћа потреба за провођењем времена на друштвеним мрежама и интернету (колегинице из Библиотека града Београда споменуле су „сребрне сурфере”, маркетиншки еуфемизам који ће се тек проширити), као и да они углавном преузимају „омладинске” моделе онлајн понашања, од потпуног предавања „скроловању” и „кликтању” до учесталог слања и дељења мимова, видео-снимака и других садржаја, јасно је да се за ову групу онлајн публике морају креирати садржаји чије су теме и учесници (извођачи, саговорници), ако их има, односно време када се објављују или емитују, трајање и модели учествовања или сарадње ипак нешто другачији него када се ради за децу, младе или публику средњих година. Речју, потребно је познавати колико информационо-комуникационе, дизајнерске и друге технике и технологије производње разних врста дигиталних објеката и карактеристике нових медија, толико и различите дигиталне културе које креатори и корисници онлајн садржаја заједнички стварају на основу својих интересовања, способности, потреба и жеља. Шири друштвено-технолошки контекст онлајн библиотечких услуга и програма, опет на примеру деце и младих као корисника и публике, покушале су да оцртају представнице лесковачке библиотеке, домаћина скупа, али помало претенциозно, гомилајући цитате из културолошких, социјално-психолошких и медијских студија, да би објасниле како се онлајн активности библиотеке одвијају и уклапају у нове обрасце визуелне међуљудске комуникације, јавне конструкције индивидуалног и колективног идентитета, расподеле и провођења времена, те да би указале на значај набавке нових технологија за библиотеке и још већи значај медијског и информационог описмењавања младих, које се у овој библиотеци спроводи, мада није сасвим јасно на који начин.

Осим споменутих, међу јавним библиотекама које су представиле своје активности током и након изолације јесу и: Народна библиотека „Стеван Сремац” Ниш – Марија Чупић и Сузана Станковић издвојиле су неколико онлајн садржаја (електронска изложба је ипак преамбициозан назив за већину њих) путем којих су библиотекари нишке библиотеке покушали да представе библиотечке ресурсе везане за одређене мање-више актуелне теме, као што су здравље, заразне болести и прошле епидемије;

Библиотека „Димитрије Туцовић” Лазаревац – у контексту размишљања о могућностима и ограничењима рада од куће, Милица Матијевић говорила је о апликацији Дигитални водич, коју је библиотека, користећи историјску грађу и савремене визуелне приказе, креирала као мултимедијалну мапу места од културноисторијског значаја у Лазаревцу, као и о виртуелним састанцима током којих су учесници приповедали на основу предмета из породичних архива, те о емисији Дијалози о култури, серији видео-снимака разговора о књигама и књижевности са јавним личностима; Јавна библиотека „Бора Станковић” Врање – Јасмина Кнежевић и Небојша Антић описали су реорганизацију рада са грађом и корисницима, каква се морала спровести у већини јавних библиотека, и дали су пресек онлајн и офлајн активности своје библиотеке, са нагласком на неформалном онлајн образовању које спроводи Амерички кутак; Градска библиотека у Новом Саду – Весна Живковић детаљно је описала промене, довијања и новине у раду неколико одељења новосадске библиотеке, квантитативне резултате тих измена и одговоре кориснике на питања из анкете о ефектима пандемије на рад библиотеке спроведене у августу и септембру 2020; Народна библиотека „Вељко Петровић” Бачка Паланка – Драгана Петрић и Душанка Папић показале су да су и библиотеке у мањим местима, премда лишене многих ресурса, имале шта да понуде током периода када је уобичајен начин рада и комуникације са корисницима онемогућен, макар да интензивирају сарадњу са локалним медијима и да деле садржај других установа, да достављају књиге корисницима који не могу да дођу до библиотеке или да раде на сопственој едукацији и стицању нових а преко потребних вештина; Библиотека „Милутин Бојић” Београд – Олга Јечменица приказала је новитете у вредном дигиталном репозиторијуму ове библиотеке и начин на који су устаљени књижевни програми опстали тако што су снимани у кућним условима или у библиотеци, без публике, а затим емитовани на Јутјубу.

Поред тога, треба издвојити и рад Сање Живковић и Анђеле Огњановић, које су представиле заиста импресиван број онлајн и офлајн програма које је крагујевачка библиотека успела да реализује од почетка пандемије до јуна 2021, врло прецизно и детаљно описујући концепцију и начине стварања и емитовања неколико њих (КњиЖарење, Ослушкивање, Дан крагујевачке књиге), притом узимајући у обзир и закључке који се могу извући на основу расположивих података прикупљених помоћу аутоматских аналитичких алата Фејсбука и Јутјуба, где су се објављивали ти програми и нове ауторске емисије, у виду преноса уживо, одложених снимака или измонитираних видео-записа. И друге колегинице и колеге које су покушале да на основу домета и броја прегледа садржаја које су објављивали

на својим страницама и(ли) профилима на друштвеним мрежама извуку неке поуке, приметиле су да је број прегледа садржаја објављених само на Јутјубу вишеструко, и до 20 пута мањи од броја прегледа садржаја који су подељени и преко Фејсбука или објављени и на Фејсбуку, евентуално Инстаграму. Очигледно је, дакле, да популација која прати рад и програме библиотека више користи Фејсбук него Јутјуб, односно да је у мањем броју претплаћена на библиотечке канале на Јутјубу, па им, стога, информације о објави нових садржаја не стижу аутоматски, као што им се аутоматски појављују новообјављени садржаји „пријатеља” и „запраћених” на другојачије структурираним платформама као што су Фејсбук и Инстаграм. Са друге стране, потребно је, ипак, да се овако добијени подаци о домету, броју прегледа и другим показатељима које дају Јутјуб и Фејсбук тумаче у контексту статистичких података о коришћењу ових мрежа међу различитим демографским групама, али и са квалитативним подацима о начинима на које припадници различитих, пре свега узрасних група учествују у креирању, дисеминацији и рецепцији различитих типова садржаја на тим мрежама. Такође, у одушевљењу дометима онлајн активности можда ипак не треба заборавити једноставну чињеницу: праћење онлајн програма и коришћење дигиталних и дигитализованих садржаја захтевају поседовање одговарајућих уређаја и везу са интернетом, што ипак нису универзално остварени услови, без обзира на то да ли су узроци некорисћења информационо-комуникационих технологија финансијски или не, због чега је свако инсистирање на универзалној доступности бесплатних виртуелних програма и услуга беспотребно претеривање.

С обзиром на то да се стручни скуп попут Библионета обично схвата као прилика за промоцију свога, тј. рада своје библиотеке, критички моменти и покушаји да се сагледају пропуштене могућности углавном остају, као и квалитативне анализе или поређења сродних или истоврсних активности различитих библиотека истог или другог типа. Колегинице из Бачке Паланке тек успут су се дотакле свега онога што многим нашим библиотекама, нарочито у мањим местима, села и да не спомињемо, врло често недостаје да би реализовале или директно преносиле онлајн програме, квалитетно дигитализовале грађу, направиле заиста добру дигиталну колекцију или виртуелну изложбу, снимиле и монтирале видео-снимке или креирале неке друге дигиталне садржаје, а недостају не само новац за набавку потребне технологије или за ангажовање сарадника и учесника већ и кадрови (тзв. људски ресурси) који поседују одговарајућа знања, а неретко и функционална и ефикасна организација и расподела задужења и послова. У неколико реферата, а пре свега у излагањима Снежане Нене-

зић и Весне Живковић, спомиње се, ипак, и главни негативни показатељ ефеката пандемије – значајан пад броја чланова јавне библиотеке, што за собом повлачи и мањи број трансакција са физичком грађом, која је, упркос свим дигиталним процватима, и даље важан библиотечки ресурс. Затварање библиотека и отежавање или онемогућавање директног приступа читаоницама и фондовима изгледа да су одбили многе, чак и дугогодишње чланове јавних библиотека, што не мора да значи да су они изгубили и интересовање за читање, мада је свакако реч о мање или више измењеним читалачким навикама. Са једне стране је у случају библиотека чији је рад представљен на Библионету дошло до повећања броја пратилаца и пријатеља библиотеке на друштвеним мрежама, за које је прерано рећи колико је трајно (и колико је стварно, јер виртуелна повезаност није аутоматска гаранција да ће садржаји који се објављују и емитују заиста dospети до свих у мрежи, а још мање да ће их они и заиста погледати). Евидентно је и то да је библиотечка понуда бесплатних дигитализованих садржаја и дигиталних извора информација и грађе све већа и све боље организована, уз могућност дигитализације на захтев у многим библиотекама. Са друге стране, чланство је у јавној библиотеци и даље главни показатељ континуираног интересовања за књигу и читање и репер за набавку штампане грађе, тако да евентуални раст броја корисника онлајн услуга и програма можда и није адекватна компензација.

Сем што су инсистирали на нужности, али и спремности библиотека(ра) да под условима које намећу противеписидемиолошке мере одрже контакте са својим корисницима, колико да би им омогућиле да до жељене и потребне а физички недоступне грађе и информација ипак некако дођу, толико и да би остале присутне у свести јавности и заједнице и видљиве као динамичне, прилагодљиве и стално активне установе са широком понудом занимљивих и(ли) релевантних информативних, едукативних и забавних садржаја, аутори и ауторке излагања углавном су указивали на значај учешћа библиотека у виртуелном свету (тачније световима), на могућности и потребу да се новоуведене праксе рада са удаљеним корисницима и нове или иновирани форме уобичајених библиотечких активности и услуга примењују и даље развијају, пре свега зато што су им домети већи, па су мање-више независне од интересовања у непосредном физичком окружењу библиотеке, те да се изнова размотре предности и недостаци рада од куће. Многи од изнетих примера свакако ће деловати подстицајно или инспиративно, а можда ће скуп у целини допринети и повезивању и сарадњи библиотека које се анимирањем публике и промоцијом грађе и извора информација баве на сличне начине.